

UZORNO ISTRAŽIVANJE ŽIVOTA I DJELA SLAVNOGA HRVATA U DONJOJ KALIFORNIJI (1731. – 1759.)

(Mirjana Polić Bobić, *Kalifornijski zapisi oca Ferdinanda Konščaka iz Družbe Isusove*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2015.)

Knjiga istaknute hrvatske znanstvenice, hispanistice prof. dr. sc. Mirjane Polić Bobić *Kalifornijski zapisi oca Ferdinanda Konščaka iz Družbe Isusove* privukla je veliku pozornost hrvatske znanstvene, kulturne i šire javnosti. Nastala je u okviru njezina projekta *Hrvati u španjolskim i iberskoameričkim arhivima 1516. – 1800.*

U početnoj je *Zahvali* te trodijelne knjige autorica posebice istaknula da su njezinu „istraživačku znatiželju” poticali radovi koji su tiskani u Hrvatskoj i u inozemstvu tijekom dvaju i pol stoljeća o djelu isusovca Ferdinanda Konščaka. Budući da nije bilo moguće „pregledati i pročitati” sve njegove tekstove koji su pohranjeni „u mnogim knjižnicama i arhivima u prijepisima i izdanjima” te „pretražiti nadasve bogatu sekundarnu literaturu koju je valjalo pročitati ondje gdje se nalazi, često u jedinstvenim primjercima prijepisa ili u vrlo rijetkim primjercima starih izdanja”, srdačno je zahvalila mnogima diljem svijeta koji su joj pomogli u pripremama za pisanje vrlo zanimljive, izvrsne knjige.

Prema recenziji akademika Augusta Kovačeca, djelomice istaknutoj na omotu knjige, „cilj ovoga izdanja je predstaviti cjelokupnu pisanu ostavštinu Ferdinanda Konščaka (Varaždin, 1703. – Santa Gertrudis, Donja Kalifornija, 1759.) hrvatskoj znanstvenoj javnosti u jednom izdanju, u kvalitetnu prijevodu i s odgovarajućim eksplikativnim aparatom te s analizom te ostavštine u uvodnoj studiji”, a „svrha takva izdanja u hrvatskoj znanstvenoj zajednici može biti višestruka” jer će „predstavljati pouzdan izvor za sagledavanje cjelovita Konščakova opusa” koji omogućuje „propitivanje dosadašnjih istraživanja iz optike različitih disciplina” kao što su: „povijest geografskih istraživanja, demografija, jezikoslovlje, etnologija, antropologija, povijest ideja, povijest crkve i povijest žanrova u kolonijalnoj književnosti i pismenosti”. Taj je istraživač, ističe

Kovačec, ostavio „vrijednu građu” u tekstovima koje je prevela profesorica Polić Bobić te objavila u ovoj knjizi.

*

U opsežnoj studiji, usustavljenome četverodijelnom *Uvodu* autorica ponajprije poticajno raspravlja o općoj problematici istraživanja starih rukopisa ili starih tiskanih tekstova, „bila to lijepa književnost, svjedočanstvo o danom vremenu ili povijesni dokument”, te napominje kako stari rukopisi mogu pobuditi „i laičku i stručnu znatiželju o autoru i o čitatelju iz vremena nastanka tih rukopisa” jer „aktualizirajući stari rukopis ili davno izdani tekst, uvodeći ga u optjecaj u današnji svijet čitateljstva i knjige, mi i sebi samima i drugima pružamo mogućnost oživljavanja toga davno prošlog vremena u kojem je napisan i u kojem je imao određeni status”. Uvodno najavljujući i kratko komentirajući prijevode (na hrvatski jezik) tekstova hrvatskog isusovca oca Ferdinanda Konščaka koji su napisani na španjolskom jeziku između 1732. i 1759., ali i jedno pismo koje je bilo objavljeno na njemačkom jeziku, sugestivno raščlanjuje razloge prevođenja tih tekstova na nekoliko europskih jezika te razotkriva njihovu europsku recepciju. Međutim, premda su Konščakovu životopisu i djelu posvećeni mnogi stručni i znanstveni radovi, autorica napominje da „u svojoj domovini Hrvatskoj ponajviše je poznat kao autor putopisa i zemljovida” koji je „u ključnome povijesnom razdoblju prisnažio pretpostavku” da je „Donja Kalifornija poluotok, a ne otok ili kontinent”. Posebice je istaknula da su u nas već objavljeni prijevodi dvaju njegovih tekstova: „hrvatski konščakolog” Damir Zorić objavio je *Sažet opis otkrivenog i poznatog u Kaliforniji od oca Ferdinanda Konščaka iz Družbe Isusove (Descripción compendiosa de lo descubierto y conocido de California)* kao prilog u svojoj raspravi o njegovu misionarskome, istraživačkom i nadasve etnološkom radu”, osobito njegov „doprinosa etnologiji u skladu sa svim pravilima te discipline” i njegov „doprinosa radu i povijesti Družbe Isusove u Hrvata”, a Vladimir Muljević tiskao je „prijevod njegova dnevnika putovanja duž unutarnje obale Donje Kalifornije u ljeto 1746. godine u publikaciji *Ekspedicija Varaždinca Ferdinanda Konščaka D. I. od Donje Kalifornije do rijeke Colorado 1746. godine*”.

Posebnu je pozornost profesorica Polić Bobić posvetila određenju i objašnjavanju pojma „španjolska granica u Sjevernoj Americi” te istaknula „prekoračivanje” uglavnom „iz angloamerikanistike u hispanoamerikanistiku”. Izvršila je pomnu provjeru autentičnosti tekstova, ali

unatoč upornim istraživačkim nastojanjima je ustvrdila kako se ne može jamčiti da su pronađeni svi tekstovi.

*

Autorica je na kraju kratkog uvođenja u prvo poglavlje *Zapisi i život Ferdinanda Konščaka D. I.* napomenula kako nakon naslova svakoga teksta, koji je zbog žanrovske raznolikosti skupno određen kao „zapis”, donosi i „opis oblika u kojima je taj tekst sačuvan i dosad objavljen”. U pozorno usustavljenome, opsežnom potpoglavlju *Popis i opis rukopisa i izdanja Konščakovih tekstova o Novom svijetu* ponajprije je predstavljeno *Pismo subratu Jurju Neumayru s nadnevkom 4. travnja 1731.* koje je prvi put objavljeno 1761. u isusovačkom listu u Augsburgu, a na engleskom ga je 1923. objavio Davorin Krmpotić. Slijede usustavljeni opisi tekstova koje je Konščak pisao na španjolskome: *Pismo Časnom ocu Agustínu de Luyandu iz Družbe Isusove; Pismo oca Ferdinanda Konščaka meksičkom provincijalu, ocu Cristóbalu de Escobaru y Llamasu, u kojem izvješćuje o svom putu duž kalifornijske obale; Dnevnik puta oca Ferdinanda Konščaka na kojem je otkrivao Kalifornijski zaljev, od dana 9. lipnja do dana 25. srpnja 1746.; Zemljovid Ferdinanda Konščaka iscrtan u tijeku putovanja do ušća rijeke Colorado u ljeto 1746. godine; Dva pisma oca Ferdinanda Konščaka subraći: ocu misionaru Augustinu de Arrioli i vizitatoru ocu Lucasu Luisu Álvarezu; Pismo oca Ferdinanda Konščaka ocu Josephu Göbelu iz misije San Ignacio 17. travnja 1751.; Početak dnevnika puta kojim prođe otac Ferdinand Konščak iz Družbe Isusove po Kaliforniji od 27. stupnja i 2 minute put Sjevera između Sierra Madre i Oceana; Nastavak dnevnika puta oca Ferdinanda Konščaka; Završetak dnevnika puta oca Ferdinanda Konščaka; Sažeti opis otkrivenih i poznatih dijelova Kalifornije od oca Ferdinanda Konščaka iz Družbe Isusove i Pismo oca Ferdinanda Konščaka iz Družbe Isusove, vizitatora misija u Kalifornijama, ocima superiorima u ovoj provinciji Nova Španjolska.* Izobilje prikupljenih te pozorno provjerenih podataka o tim tekstovima svjedoči o autoričinu iznimnome istraživačkom trudu koji je rezultirao novim spoznajama te neospornim tvrdnjama o starijim istraživanjima. Pojedininim je tekstovima pridodan raspravljački diskurs koji počinje jezgrovitim određenjem istraživačkih problema, a nakon toga se ojačava znatiželja očekivanih recipijenata koji zadovoljstvo pronalaze u susretu s tekstovima koji su nadahnjivali mnoge romantičare dok su se zanimali za egzotičnu tematiku, prirodu, nepoznate jezike, narodno stvaralaštvo itd.

U potpoglavlju *O životu Ferdinanda Konščaka* na temelju je mnogih izvora autorica priredila dosad njegov najcjelovitiji životopis. Prikupila je mnoštvo podataka o njegovu životu i djelu, velebnim uspjesima i velikim nevoljama koje su ga pratile u Donjoj Kaliforniji, ali i o Družbi Isusovoj, njezinu uspostavljanju misija na tome širokom zagonetnom području. U tome se znanstvenom tekstu povremeno susretnu fragmenti obojeni specifičnom raspravljačkom pa i pripovjednom napetošću, ali stalno je razvidna konzistentnost umijeća oblikovanja čvrstih zaključaka na temelju prikladnih navoda. Nema nesigurnih tvrdnji ni poticaja na sumnju u dovršenost ambicioznih istraživanja. Čvrsti su objektivni dokazi, izbjegnute su rečenice bez smislenih utemeljenja u nedvojbenim povijesnim izvorima. Jezgrovito obrazloženi originalni zaključci neosporni su rezultati svrsishodne znanstvene metodologije, uključivanja raznovrsnih istraživačkih metoda, iznijansirane pomnje i uzorne pronicavosti.

Drugo poglavlje *Kako je Ferdinand Konščak mogao dospjeti u Donju Kaliforniju?* puno je dokaza o isusovačkim pripremama te odlascima na misijska putovanja uglavnom iz Cadiza. Posebnu pozornost može privući izdvojena sugestivna činjenica o velikoj naobrazbi isusovaca koji su dolazili s njemačkoga govornog područja, a među njih su uključivani i isusovci Hrvati iz Habsburškoga Carstva. Neosporno je i Ferdinand Konščak, vrlo daroviti Hrvat, stekao veliku jezičnu naobrazbu studirajući gramatiku i retoriku, a zatim predajući gramatiku u Isusovačkom kolegiju u Zagrebu, što su sve mladom čovjeku, kojemu je hrvatski bio materski jezik, bili dobri temelji za učenje i španjolskoga jezika.

Treće poglavlje *Kalifornija: od mita do utopijskoga projekta* donosi dojmljiv pogled na trostoljetno osvajanje Kalifornije. Svrhovito su u tekst uključeni dijelovi mitova, legendi i predaja, a posebno je zanimljiva „legenda o Amazonkama” koja je nerijetko „tvorila dio ugovora što su ih osvajači sklapali sa svojim financijerima” koji su zahtijevali pronalazak „plemena ratobornih žena, vrsnih jahačica i streličarki koje oplođuje vjetar i koje, rode li muško, ubijaju to čedo”. Navela je također autorica kako se motiv Amazonki početkom 16. stoljeća pojavio i u viteškim romanima, „fikcionalnom žanru s elementima fantastičnoga koji je u to vrijeme bio najraširenija pripovjedna vrsta”, ali i napomenula kako je čitanje takvih romana bilo zabranjeno vojnicima u Novom Svijetu zbog straha od motivacije na neposluh španjolskim vladarima.

U četvrtom poglavlju *Kraljevski i misionarski interesi u Kaliforniji. Utopijski obrasci i svakodnevnica*, u kojem su apostrofirani franjevci kao

misionari u „Novoj Španjolskoj”, ponuđeni su i podatci o svojevrsnome misionarskom suparništvu katoličkih redova (isusovaca, franjevaca pa i dominikanaca) te zaključak da su isusovci krenuli u Donju Kaliforniju jer se spominjala kao neistraženo područje koje „Bog čuva upravo za njih”. Vršili su tamo crkvenu i svjetovnu vlast u stogodišnjem razdoblju (1669.–1767.), tj. sve do protjerivanja, odnosno zabrane Družbe Isusove. Autorica također piše o sukobljavanju isusovaca i vojnika, ali i nevolja s drušinama nemilosrdnih pustolova koji su nanosili zlo i nepravdu tamošnjim Indijancima. U izobilju povijesnih zanimljivosti posebno je uočljiva činjenica o isusovačkoj organizaciji Indijanaca u selima koja su dobila „vlastitu samoupravu i raspodijeljene upravne dužnosti, kao i dnevni raspored za muškarce, žene i djecu” koja su svakodnevno imala vjeronauk. Isusovci su u mnogim misijama zamijenili franjevce, a nakon zabrane njihova reda i povlačenja iz Sjeverne i Južne Amerike, došli su dominikanci, iskusni propovjednici, ali bez velikih mogućnosti poboljšanja misijskoga rada. Autorica je jasno istaknula staru tezu da je isforsirani progon isusovaca donio mnoštvo gospodarskih, kulturnih i obrazovnih problema, ali i potaknuo društvene mijene koje su vodile prema neovisnosti o španjolskoj vlasti. Mnoge su tvrdnje u četvrtom poglavlju sažeto izložene, poneke su izrazito dojmljive, ali sve su neosporne, sugestivne te uvjerljive.

U četverostraničnim *Zaključnim razmišljanjima* autorica poticajno ističe povijesnu važnost američkih zapisa oca Ferdinanda Konščćaka koje „kao i zapise svih ostalih misionara iz stoljeća nakon osvajanja, danas se čita *sine irae*”, što je itekako važno jer je „isusovački projekt” bio izložen žestokoj kritici, „posebice iz onih središta europske moći koja su nakon sloma španjolskoga gospodstva u Americi ondje primijenila tzv. puzeću, ekonomsku kolonizaciju”. Svoju raspravu „o Konščćakovu djelu iz amerikanističkog očišta” vidi i „kao komplementarnu dosadašnjem čitanju njegovih tekstova iz etnološkog očišta” jer „sam projekt misija, jedinstveni eksperiment koji je udario temelje nekih američkih društava, njihovih kulturnih, jezičnih, vjerskih i drugih obrazaca i osobina, stvarao se na rubovima tada poznatoga svijeta”, a započeo je i „ostvarivao se kao dio Družbina šireg plana krščćanskog univerzalizma prema kojem su cijeli svijet, sva društva i sve kulture na kraju trebale tvoriti jednu jedinstvenu cjelinu”. Navodeći tvrdnju Joséa Antonia Maravalla o nastojanju misija za „stvaranje ljudi” koji će u skladu s misionarskim odgojem po-

stati „pogodni i sposobni za stvaranje određenog društva”, zaključuje da je „projekt misije bio i jedan od odvjetaka utopijske misli europskoga humanizma” koji je bio suglasan „s idejom, sveprisutnom u kulturi baroka, da se s pomoću obrazovanja (uglavnom u rukama Družbe Isusove) i umjetnosti” utječe „na volju i osjećaje”. Međutim, autorica je zatim ustvrdila kako se taj utopizam „obio i razbio o integratorska” stajališta tadašnjega španjolskog vladara čija su se nastojanja vrlo brzo odbila od stajališta „većine Amerikanaca koji su ih doživjeli kao neprijateljstvo prema sebi i koji su im pomogli da se među sobom počnu prepoznavati kao Amerikanci, a ne više razjedinjeno društvo bijelaca, Indijanaca i kasta”. Također je navela da su „istraživanja toga kompleksnoga procesa” pokazala kako je odlučujuća bila uloga Družbe Isusove u odgoju za takva stajališta, stoga „Konščakov rad na rubnom području toga svijeta valja gledati i kao kamenčić u mozaiku koji je pokrenuo i te društvene procese”. U skladu s time i njegove „zapise” potencijalni istraživači mogu čitati kao „vrijednu primarnu građu”.

*

Drugi dio knjige *Prijevod zapisa Ferdinanda Konščaka* čine prijevodi profesorice Polić Bobić koji su već apostrofirani u ovom prikazu. U jezgrovitoj je uvodnoj bilješci istaknula kako su prevedeni „na donekle arhaiziran, ali u osnovi suvremeni hrvatski jezik”. Sukladno stručnim savjetima usklađeni su nazivi „bilja, raslinja i životinja te opisa istraženih mjesta na moru i kopnu, plovila i njihove opreme”, stoga „ti nazivi ne odstupaju od stručne terminologije i tek su neznatno prilagođeni žanrovima u kojima je Konščak pisao”. Kroatizirana su imena pojedinih kalifornijskih domorodačkih naroda. Porabljena je „terminologija vezana uz samu Družbu Isusovu ili pak – šire – uz Crkvu”. Uveden je i neologizam „oselje” za pojam „rancheria” kojim se „označavalo uglavnom nomadsko stanovništvo”.

Nema prijepora oko odličnih prijevoda Konščakovih tekstova. Apostrofirani arhaizirani hrvatski jezik očituje se osobito u uporabi imperfekta i aorista za izražavanje prošlog vremena. Značajno je uključivanje hrvatskih zastarjelica te izraznih, značenjskih i tvorbenih arhaizama. Sve to doprinosi prikladnijoj recepciji prijevoda koji će zasigurno i u 21. stoljeću izazivati pozornost čitatelja koji vole takvu literaturu, a nije ih malo kako se može zaključiti prema aktualnim anketiranjima.

*

Izvrsnosti knjige *Kalifornijski zapisi oca Ferdinanda Konščaka iz Družbe Isusove* itekako pridonose: preglednost, postupnost u izlaganju i obrazlaganju, poticajna sinteza postojećih istraživanja, konzistentnost u načinu prosuđivanja, potpuna otvorenost prema interdisciplinarnim izvorima, ilustrativnost i sugestivnost promišljanja istraživačke problematike. Posebnu je pohvalu potrebno napisati za stručnu rječitost i znanstveni stil, ali i za nerijetko slikovito predočivanje prostora i ljudi u prvome (raspravljajčkome, znanstvenom) dijelu knjige.

Prof. dr. sc. Mirjana Polić Bobić pokazala je uzornu istraživačku objektivnost, ali nije zatajila domoljubne osjećaje što je naš Hrvat presudno sudjelovao u otkrivanju Donje Kalifornije. U skladu s time je bez dvojbe potrebno na kraju prikaza ponoviti da je o vrlo značajnoj hrvatskoj ulozi u američkoj povijesti objavila iznimno dragocjenu knjigu koja je, među ostalim, jedno od neospornih svjedočanstava kako Hrvati u 18. stoljeću nisu samo bogato doprinosili svjetskoj kulturi na hrvatskome jeziku nego i diljem širokoga svijeta na različitim jezicima.

Drijenka Pandžić Kuliš